

Nattigheid en torenspitsen

Door Henk Pol

De eerste scheppen in het water

Er was een tijd waarin de waterwegen belangrijker en betrouwbaarder waren dan de landwegen. Weliswaar moest je je schuit af en toe over een overtoom trekken en had je onbezeilbare tegenwinden, toch was dit uiteindelijk te verkiezen boven het voeren van een kar door onbegaanbaar blubber en veen. Je bleef echter wel afhankelijk van de constante toevoer van het water waardoor de waterweg zijn peil behield. Water heeft verder de neiging om zich bochtenwringend door het land te snijden. Vervolgens verliest de waterloop door al die bochten zijn vaart en heeft het meegevoerde zand en klei materiaal de tijd om te bezinken waardoor de loop van de rivier gefrustreerd wordt en het zich weer dient te verleggen. Als het maar lang genoeg duurt heeft de rivier zichzelf meerdere keren gekruist. Voor de gebruikers van de Groninger vaarwegen was het dus zaak om voor een goede doorstroming zorg te blijven dragen.

Allereerst kanaliseerde men daarom een aantal lussen van de meanderende Hunze waardoor men ook de vaartijd bespoedigde. Vervolgens had de stad het geniale plan om het Hunze en A water langs de stad te leiden. Enerzijds om met de schepen bij de stad te kunnen komen en anderzijds om de verdedigingsgracht langs de muur er mee te vullen. De kloosters rondom de stad gebruikten de Hunze om bij hun gronden achter het Zuidlaardermeer te komen. Het vrouwen klooster Yesse groef voor zichzelf een dwars kanaaltje naar de Hunze waardoor ze nog gemakkelijker de turfjes onder dak konden krijgen. De ene succesvolle ingreep volgde op de andere.

Er waren ook tegenkrachten actief. De fivelgoërs moesten niets hebben van andermans water. Om de overstromingen op hun gebied tegen te gaan damde men de Hunze af onder Zuidlaren. Vermoedelijk in de hoop dat het water een andere bedding zou zoeken. Deze zet mislukte en na de nodige schermutselingen legde men uiteindelijk op eigen grondgebied een dijk aan van Noorddijk naar Kolham. Met deze ingreep is de oorsprong van de Fivel, de verbinding van de Scharmer- en Slochter Ae met het Hunzewater, geblokkeerd. Niet veel later komen er dan weer gegraven verbindingen tot stand dwars door deze dijk maar het ging allereerst om het principe. En dat principe luidde: iedereen houdt zijn eigen water bij zich en mag dit pas na het aangaan van een overeenkomst lozen in een andermans gebied. Zo doende werd een waterloop vaak de uiterste grens tussen twee rechtsgebieden maar lag de échte grens op één van de twee oevers. De “Siep” was, zo wijst de geschiedenis uit, van het Oldambt.

Het af laten stromen van het veenwater op het gebied van de buren was er mooi niet bij. Om dit nog eens te benadrukken werd er aan de noordkant van de Siep, door zij van Fivelgo, een veendijk gelegd voor het geval de Oldambsters het even zouden vergeten dat zij voor hun eigen afvloeiing moeste zorgdragen. Ten slotte lagen zij ook aan zee (de Eemsmond).

Probleemgebied werd vervolgens het terrein tussen Siddeburen en Wagenborgen. In de diepe ondergrond zit hier een riviermonding waar vierduizend jaar geleden het water nog uit bruiste. Zo'n 600 jaar voor de jaartelling verzandde langzamerhand ook deze monding en bleef er een traag kronkelende beek over. De Siep. Het bekken vulde zich verder met veen en vervolgens zeeklei en zou later de naam “Klei-Oldambt” krijgen.

Op de historische kaart van 1855 laat het gebied zich herkennen als een fossiel stromingsgebied waar de “Oer Siep” en (nog niet aangetoond) vermoedelijk ook de “Oer Munter AE” zal hebben gestroomd gezien de breedte van de monding van het bekken en de

grootte van de meanders. Het gebied is vergelijkbaar met dat tussen Westeremden en Ten Post waar ooit de Fivel de dienst uit maakte.

Deze vroegmiddeleeuwse noordelijke gerichte loop van de Ae verklaart de hoek van de opstreckende heerden verkaveling vanaf Noordbroeksterhamrik richting het Westen. De grenzen van de blokverkaveling tussen de meanderende lussen nabij Wagenborgen zijn, nadat de Ae was verzand, in gebruik gebleven en pas veel later door recentere strookverkavelingen gedeeltelijk overlapt. De Siepsloot die als “Kromme sloot” daar nog actief is geweest zal in ieder geval aan het begin van de 16^e eeuw vanaf Stootshorn zijn gekanaliseerd en richting Dollard zijn geleid om de veen- en zomerdijk langs Wagenborgen niet te hoeven doorbreken.

Het Sappemeer

Tijdens het twaalfjarig bestand besloten de stadjes een kanaal richting de Eems te graven. Dit plan was enkele malen eerder in uitvoering geweest. In 1584 was er echt flink doorgepakkt. Men groef in 14 dagen vanaf het Slochterdiep dwars door het Slochter bos richting Noordbroek. Het verhaal gaat dat het oude diep, dat ter hoogte van het vroegere gemeente huis Noordbroek doorsnijdt, een restant is van deze route. Vervolgens kwam deze vaart uit, in de nabij het dorp gelegen Dollard.

Een kwart eeuw later nam de stad opnieuw het besluit om richting oost te graven en de eindeloze venen te ontsluiten. Nu zou het gedaan worden vanuit het Schuitendiep. Men liet een dam staan bij het Foxholstermeer en groef in één lijn naar Foxhol. De dam bij het meer werd vervolgens doorgestoken waarbij door het instromende water de restanten van de dam werden weggespoeld. Deze zelfde techniek zal zijn gebruikt bij ieder volgend traject. Een probleem was de hogere laag veen op het hoogezand. In dit veen lag het Sappemeer dat veeleer op de ondergrond lag dan er in. Volgens een boekje over het meer zou het wel vier meter diep zijn geweest. Afgezien van het feit dat de meter nog moest worden uitgevonden zit er in de ondergrond ter plaatste zeker geen gat van vier meter diep. Het meer lag dus temidden van het veen en dat zegt iets over de hoge waterstand in dat veen.

Op foto's die honderd jaar geleden zijn genomen tijdens de vervening blijkt dat het veen razendsnel inklinkt op het moment dat er een veertig meter brede goot in het veen wordt gegraven als voorbereiding op het graven van een kanaal. Over tientallen meters zakt aan weerszijden het veen als Haagse bluf in elkaar. Met een gigantisch meer vlak voor je omringt door veen zal het levensgevaarlijk zijn geweest om rechtuit op dat meer aan te gaan. Wellicht heeft het Abramsdiepje hierbij een belangrijke rol gespeeld. Of ging het bij het graven van dit diepje om economische motieven? Men was tenslotte vlak bij de Siep en zou bij het verbinden hiervan met het Schuitendiep een aanzienlijke tijdwinst maken. De schepen zouden niet langer via Ten Post en Slochteren hoeven varen. Vanaf Martenshoek is het Abramsdiep gegraven. De restanten zijn nog zichtbaar aan de “Abramskade” achter het industrie terrein bij Maartenshoek (tegen de blauwe loodsen) en ook ten noorden van het kerkhof (ten zuiden van de Rabobank).

Men spreekt in de stukken ook over het “aftappen” van het meer. Toen dit Sappe- of Duivelsmeer leeg liep kon men in hoog tempo doorgraven. Bij de rand van het inmiddels leeg gelopen meer aangekomen, de plaats waar het Bontehuis midden voor het diep is gebouwd (of dachten ze dat het zo wel klaar was?), brengt men een klein verzet aan in het kanaal en graaft men verder richting Zuidbroek. Vervolgens, maar in ieder geval later, graaft men de “winkelhoek” richting noord. De winkelhoek zal niet slaan op het aantal winkels ter plaatse want ook die moesten nog worden uitgevonden. De winkelhoek staat “winkelhaaks” op de doorgegraven vaart richting Zuidbroek en vormde de afwatering van het gebied: Achterdiep.

De stad als eigenaar bepaalde hoe het terrein van het voormalige meer moest worden ingevuld. De gronden konden worden uitgegeven en zo nodig aan snee worden gebracht.

Het kerspel Zuidbroek wilde ook een deel van de koek maar legden het in gerechtelijke procedures af tegen de stad. Zij van de stad hadden immers het meer droog gelegd en claimden er zelfs nog wat bij aan de kant van de Zuidbroeksters.

Het benutten van torens

De stad bepaalde dat er een “Noorderdiep” (het latere Achterdiep) moest worden gegraven met daarbij de opdracht dat tussen iedere twee boerderijen een bevaarbare wijk diende te worden gegraven richting Slochter dalen (het dal van de Siep). het Achterdiep ving dan het water op en leidde dit via de Winkelhoek naar het Schuitendiep (Winschoterdiep). Zodoende was er maar één brug en sluis nodig aan het Schuitendiep - noord zijde. Hoe men er toe gekomen is het Achterdiep niet parallel te graven aan het Schuitendiep blijft vooralsnog ongewis.

Bijna aan de andere kant van het voormalige Sappemeer besloot men richting Noordbroek te graven. Een vreemde zet gezien alle waterstaatkundige problemen als gevolg van het doorsnijden van de natuurlijke afwateringen door dit hoger gelegen kanaal. En dat terwijl de vaarroute naar de Siep met de doorsnijding dwars door Noordbroek er ook al was.

De gravers en landmeter stonden vanaf Sappemeer gezien voor een eindeloos stuk veen en moesten daar richting in aangeven. Men heeft zich blijkbaar laten lijden door de in de verte opdoemende torens van de Woldstreek.

Als eerste werd de grens getrokken tussen Oldambt en Goo-recht. Vanaf de oostzijde van het voormalige Sappemeer in één lijn naar de toren van Siddeburen. Deze toren is ook het richtpunt geweest voor het graven van de Jouwerswijk, het latere Noordbroeksterdiep. De organisatie is schijnbaar nu goed geregeld want de terreinen ten oosten van dit diep worden goed aangekaart uitgegeven. Ook het noorden van het achterdiep is goed aangekaart hetgeen niet te zeggen valt van de landen tussen het Winschoterdiep en het Achterdiep gelegen.

Over het aanhouden van de verafgelegen torens t.o.v. de lijnen in het veld valt verder op te merken dat bij de aanleg van de wijk langs de Herenstraat recht aangehouden is op de toren van Schildwolde en de vijfde (deels voormalige) wijk richting het noorden, geteld vanaf de brug over het achterdiep, gericht is op de toren van Slochteren. Deze lijn bepaalde de verdere richting en uitgifte van de landen tussen Achterdiep en Siep.

De logica in het ontstaan van de vorm van de landerijen en ontginningsrichtingen is ineens weer weg als het gaat om het Noordbroeksterdiepje. Het stuk vanaf de “dam” in het dorp is duidelijk. Deze loopt parallel, van welke kant je ook komt, aan de opstreckende gronden. Maar vanaf de Sappemeer kant gebeurt er iets vreemds. Men graaft van het Winschoterdiep, aanhoudende op de toren van Siddeburen, tot aan het Achterdiep volgt deze vervolgens vier heerden in oostelijke richting en gaat dan parallel aan de uitgifte van de landen ter plaatse, richting noord.

Op deze plek stond, toen het diep nog in gebruik was, de “Rolpaal”. Vervolgens besluit men aan te houden op de kerk van Noordbroek en zou zodoende uitkomen op het diep bij de huidige Botjesweg. Toch bedenkt men zich even voorbij de (voormalige) grens tussen Goo-recht en Oldambt. (Daar waar de schuur in het veld staat).

Mocht men het nu in oldambt of het kerspel Noordbroek zelf uitmaken of is er ook gegraven vanaf Noordbroek en kwam het anders niet zo lekker uit? In dat geval moet er in Sappemeer ergens een richtpunt zijn geweest waarop men aangehouden heeft vanaf de hoek bij Stootshorn. Maar wat dan? Zonder de knikjes tussen de gemeente grens van Hoogezand-Sappemeer en de brug over het Achterdiep hadden de twee diepgedeelten elkaar exact ter hoogte van de huidige Sieweg ontmoet. Het ligt voor de hand dat dat de bedoeling is geweest.

Mogen we hieruit opmaken dat het Noordbroeksterdiepje oorspronkelijk vanaf twee zijden is gegraven? En is er dan ondertussen sprake zijn geweest van het wijzigen van de oorspronkelijke plannen?

Kwam dat dus toen ook al voor?

Geïnspireerd door: Het Sterrebos 1786 gezien naar de toren. Schilderij van zilver en goud op glas van J. Zeuner. Tevens “op zoek naar de Horizon van H.A. Groenendijk”.